

ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվող պետական աջակցության ծրագրերի արդյունավետությունը*

Ավագյան Գայանե Ա.

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարան, Մակրոէկոնոմիկայի ամբիոն
տ.գ.թ., դոցենտ (Երևան, ՀՀ)
avagyangayaneasue@yahoo.com

Վարդանյան Բնարիկ Ջ.

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարան, Մակրոէկոնոմիկայի ամբիոն
տ.գ.թ., դոցենտ (Երևան, ՀՀ)
knariktereza@gmail.com

Պետրոսյան Գարիկ Ա.

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարան, Մակրոէկոնոմիկայի ամբիոն
տ.գ.թ., դասախոս (Երևան, ՀՀ)
garik.petrosyan@hotmail.com

ՀՏԳ՝ 332.2, 336.5; EDN: HYZWWP; JEL: N5, O13, P32, Q1, Q14, Q18

Հանգուցաբառեր՝ գյուղատնտեսություն, պետական աջակցության ծրագրեր, սահմանային ծախս, ծրագրի նպատակներից շեղումների պատճառներ, արդյունավետություն

The effectiveness of state support programs implemented in the agriculture sector of RA

Avagyan Gayane A.

Associate Professor of the Chair of Macroeconomics of Armenian State University of Economics,
PhD in Economics <https://orcid.org/0000-0003-3395-2473> (Yerevan, RA)
avagyangayaneasue@yahoo.com

Vardanyan Knarik J.

Associate Professor of the Chair of Macroeconomics of Armenian State University of Economics,
PhD in Economics <https://orcid.org/0000-0002-7198-3740> (Yerevan, RA)
knariktereza@gmail.com

Petrosyan Garik A.

Assistant Professor of the Chair of Macroeconomics of Armenian State University of Economics,
PhD in Economics <https://orcid.org/0000-0002-4711-7615> (Yerevan, RA)
garik.petrosyan@hotmail.com

Abstract. The development of agriculture sector is of key importance for the Armenian economy. Therefore, measures aimed at promoting the sector are always in the focus of government attention. At the same time, a scientific analysis of these measures is needed from the point of view of their further improvement and increase in efficiency. Based on this goal, the article summarizes and presents in a classified form all the programs implemented in the field of agriculture in the RA over the past twelve years, including those funded by international partners, co-financed by the state and state support programs. The causes of program goals and deviations from them are investigated, the marginal costs of state aid programs and measures are calculated, the effectiveness of a number of state aid programs is investigated and evaluated in terms of their impact on the growth indicators of the agricultural sector at the macro level.

Keywords: agriculture, state support programs, marginal costs, reasons for deviation from program targets, efficiency

Эффективность программ государственной поддержки, реализуемых в сфере сельского хозяйства в РА

Авагян Гаяне А.

Армянский государственный экономический университет, кафедра макроэкономики
к.э.н., доцент (Ереван, РА)
avagyangayaneasue@yahoo.com

Варданян Кнарик Дж.

Армянский государственный экономический университет, кафедра макроэкономики
к.э.н., доцент (Ереван, РА)
knariktereza@gmail.com

* Հոդվածը պատրաստվել է ՀՊՏՀ «Ամբերդ» հետազոտական կենտրոնի «Գյուղատնտեսության ոլորտում 2010-2021 թթ. պետական օժանդակության ծրագրերի արդյունավետության գնահատում» դրամաշնորհային թեմայով հետազոտության շրջանակներում:

Аннотация. Развитие сельского хозяйства имеет ключевое значение для экономики Армении. Поэтому меры, направленные на продвижение сектора, всегда находятся в центре внимания правительства. Вместе с тем необходим научный анализ этих мероприятий с точки зрения их дальнейшего совершенствования и повышения эффективности. Исходя из этой цели в статье обобщены и представлены в классифицированном виде все программы, реализованные в области сельского хозяйства РА за последние двенадцать лет, в том числе финансируемые международными партнерами, софинансируемые государством и программы государственной поддержки. Исследованы причины программных целей и отклонений от них, рассчитаны предельные издержки программ и мероприятий государственной помощи, исследована и оценена эффективность ряда программ государственной помощи с точки зрения их влияния на показатели роста аграрного сектора на макроуровне.

Ключевые слова: сельское хозяйство, программы государственной поддержки, предельные издержки, причины отклонения от программных целей, эффективность

Հայաստանում գյուղատնտեսության ոլորտի տնտեսական զարգացումն ապահովող հիմնական ուղղությունների 2020-2030 թթ. ռազմավարության համաձայն նախատեսվում է առաջիկա տասնամյակում ունենալ կայուն զարգացող, նորարարական, բարձր ավելացված արժեք ստեղծող, բնական պաշարների նկատմամբ հոգատար և շրջակա միջավայրի հետ ներդաշնակ, էկոլոգիապես մաքուր արտադրանք ստեղծող և գյուղում բնակվող մարդու բարեկեցությունը երաշխավորող գյուղատնտեսություն [1]:

Գյուղատնտեսության ոլորտի առանձնահատկությունների հաշվառումը, բացահայտված բոլոր խնդիրների լուծման հրատապության գիտակցումը, երկրի պարենային անվտանգության և գյուղական տարածքների զարգացման առաջնահերթության կարևորումը հիմնավորում են գյուղատնտեսության ոլորտի պետական կարգավորման մոտեցումների բազմազանեցման, մասնավորապես՝ պետական ակտիվ աջակցության ու միջոցառումների իրականացման անհրաժեշտությունը: Պետական աջակցությունը առաջին հերթին պետք է նպաստի գյուղատնտեսության ոլորտում ապրանքարտադրողների գործունեության համար բարենպաստ պայմանների ապահովմանը, ոլորտի հողային, մարդկային, տեխնոլոգիական ռեսուրսային ներուժի հնարավորինս ամբողջական ու արդյունավետ օգտագործմանը, գյուղատնտեսության ենթակառուցվածքների

զարգացմանը, գյուղատնտեսության ոլորտին անհրաժեշտ ներմուծվող ապրանքների մատչելիության բարձրացմանը, արտահանման ուղղվածություն ունեցող գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության և մրցունակության բարձրացման խթանմանը, արդիական տեխնոլոգիաներով վարվող գյուղատնտեսության ներդրմանը, մասնագիտական խորհրդատվության, սննդամթերքի անվտանգության, գյուղ-մթերքների իրացման համակարգերի զարգացմանը:

2010-2021 թթ.-ին ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտում ՀՀ պետական բյուջեի, միջազգային տարբեր կազմակերպությունների, այլ աղբյուրների /օրինակ՝ կառավարության պահուստային ֆոնդի/ ֆինանսավորմամբ իրականացվել են գումարային թվով գրեթե 310 ծրագրեր և միջոցառումներ, որոնց հիմնական մասը շարունակվել է մեկից ավելի տարիներ: Դրանց համակարգումն ուղասակարգումն ըստ անունների թույլ է տվել արձանագրելու, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվել են առանձին անվանումներով 53 ծրագրեր և միջոցառումներ, որոնցից 20 անվանմամբ արտաքին ֆինանսավորմամբ ծրագրեր, նույնքան պետական աջակցության ծրագրեր և պետական բյուջեի հաշվին ֆինանսավորվող 13 անվանմամբ նպատակային ծրագրեր ու միջոցառումներ, որոնք գրեթե մշտական բնույթ ունեն:

Աղյուսակ 1. *Գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացված ծրագրերն ու միջոցառումները**

	Գյուղատնտեսության ոլորտին կատարված հատկացումների հաշվին իրականացված ընդամենը ծրագրեր և միջոցառումներ, թիվը	Այդ թվում՝ պետական աջակցության ծրագրեր և միջոցառումներ	արտաքին աջակցությամբ ֆինանսավորված վարկային և դրամաշնորհային ծրագրեր
2010	27	1	12
2011	25	1	9
2012	25	2	7

2013	26	2	10
2014	28	2	10
2015	29	2	10
2016	26	2	8
2017	20	5	5
2018	26	11	5
2019	26	14	5
2020	29	15	5
2021	21	15	4

*հաշվարկն ու դասակարգումը հեղինակների՝ «Հայաստանի կառավարման հաշվետվությունների հիման վրա» [2]:

Միջին հաշվով գյուղատնտեսության ոլորտում յուրաքանչյուր տարի իրականացվել է 25-26 ծրագիր և միջոցառում, թվով ամենաքիչը 2017 թ.-ին՝ 20 և ամենաշատը 2015 թ.-ին և 2020 թ.-ին՝ 29: Գյուղատնտեսության պետական աջակցության ծրագրերի ու միջոցառումների թիվը 2010-2016 թթ.-ին 1-2 է, իսկ արտաքին աջակցությամբ ֆինանսավորված վարկային և դրամաշնորհային ծրագրերի թիվը միջինում կազմել է 9: Պետական աջակցության ծրագրերի և միջոցառումների թիվը սկսում է ավելանալ 2017 թ.-ից՝ 5, հաջորդող տարիներին՝ 11, 14 և 2020-2021 թթ.-ին 15-ական: Միաժամանակ նվազում է արտաքին աջակցությամբ ֆինանսավորված վարկային և դրամաշնորհային ծրագրերի թիվը:

Գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվող պետական աջակցության, ինչպես նաև արտաքին ֆինանսավորմամբ ծրագրերի և միջոցառումների իրականացման նպատակները գրեթե միշտ ձևակերպված են ծրագրային փաստաթղթերի նախաբանում և դրանք ընդունող պետական ինստիտուտի համապատասխան որոշումներում:

- Գյուղացիական տնտեսություն վարելու նոր՝ ավելի արտադրողական վարքագծի ներդրումը,
- ոլորտում կապիտալ ներդրումների ծավալների ավելացումը,
- արտադրական հզորությունների ընդլայնումը,
- արդիական տեխնոլոգիաների ներդրումը,
- ոլորտի տնտեսվարողների եկամուտների կայունացումը:

Ուսումնասիրելով գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվող պետական աջակցության, ինչպես նաև արտաքին ֆինանսավորմամբ ծրագրերը, առանձնացրել, համախմբել և ամփոփ ձևով ներկայացրել ենք այն հիմնական նպատակներն ու ենթանպատակները, որոնց ձեռք բերմանն են ուղղված իրականացվող միջոցառումները:

1. **Ընդհանրական բնույթի նպատակներ**, մասնավորապես. գյուղական աղքատ

բնակչության սոցիալ-տնտեսական վիճակի, հիմնական շահառու խմբի, գյուղական անապահով համայնքների բնակիչների կենսամակարդակի բարելավում, աղքատության մակարդակի նվազեցում, տնտեսական աճի ապահովում, տնտեսական ներուժի առավել արդյունավետ կիրառությանն օժանդակություն և այլն:

2. **Հիմնական նպատակը՝ դրան հասնելու ճանապարհի մատնանշմամբ**, մասնավորապես. աջակցություն Հայաստանի փոքր և միջին գյուղական ձեռնարկությունների զարգացմանը՝ ֆերմերների ու գյուղական ձեռնարկատերերի համար շուկաներն առավել մատչելի դարձնելու և գյուղական շրջաններում ներդրումները խթանելու միջոցով, աջակցություն սննդամթերքի անվտանգության ապահովման ժամանակակից համակարգի ստեղծմանը՝ հիմնվելով միջազգային չափանիշների և լավագույն փորձի վրա և այլն:

3. **Վերականգնում և կառուցում՝** սոցիալական ենթակառուցվածքների վերականգնում, օժանդակություն հասարակական ենթակառուցվածքների կառուցմանն ու վերականգնմանը, առավելապես լեռնային՝ առավել անապահով համայնքներում, օժանդակություն հասարակական ենթակառուցվածքների՝ ջրամատակարարման, գազամատակարարման և ջրահեռացման համակարգեր, ինչպես նաև գյուղական ճանապարհներ և օժանդակ կառույցներ, կառուցմանն ու վերականգնմանը, առավելապես լեռնային՝ առավել անապահով համայնքներում և այլն:

4. **Խորհրդատվական ծառայությունների մատուցում, տեխնիկական օժանդակության և ուսուցման տրամադրում՝** խորհրդատվական ծառայությունների մատուցում համայնքների զարգացման գծով միջազգային մասնագետների կողմից, ֆերմերներին ուսուցման տրամադրում գործարար և ֆինանսական պլանավորման, գյուղատնտեսական առաջավոր փորձի և տեխնոլոգիաների ներդրման նպատակով և այլն:

5. **Աջակցություն արտադրությունների ստեղծմանը և ձեռնարկությունների աճին**

6. **Վարկերի տրամադրում՝** ֆերմերային տնտեսություններին զարգացման վարկերի,

ՓՄՁ-ներին ներդրումային վարկերի գյուղական բաժնետիրական ֆինանսավորման պահանջարկը բավարարող ներդրումային գործիքների և հարակից ֆինանսական միջոցների տրամադրում:

7. Նպատակների իրականացմանը նպաստող ծրագրերի իրականացում, մասնավորապես. գյուղական բիզնեսի կառավարման բարելավմանը, կատարելագործմանը և բիզնեսի լավագույն փորձի զարգացմանն ու տարածմանը, գյուղատնտեսական ոլորտում կոոպերացիայի զարգացմանը, շուկայական կապերի ընդլայնմանը և ամրապնդմանը նպաստող ծրագրերի, գյուղատնտեսական մթերքի իրացման խնդիրների լուծմանը նպաստող ծրագրերի, ՀՀ տարածաշրջանների կամ մարզերի կտրվածքով գյուղատնտեսական արտադրանքի նոր տեսակների ու նոր տեխնոլոգիաների ներդրմանը, տարածմանը և զարգացմանը նպաստող և այլ ծրագրերի իրականացում:

8. Գնումների իրականացում՝ գյուղտեխնիկայի, տոհմային անասնազվիսաքանակի, սերմացուի, պարարտանյութի և այլնի գնումներ:

9. Այլ նպատակներ:

Մասնագիտական գրականության մեջ ընդհանրապես պետական աջակցության, իսկ մասնավորապես՝ գյուղատնտեսության պետա-

կան աջակցության ծրագրերի արդյունավետությունը գնահատելու համար կարևորում են տվյալ տարվա համար ծրագրային /պլանային/ դրված խնդիրների լուծումը, նախատեսված ծախսերի կատարումը, իսկ դրանց ամբողջական չլուծման, կամ ծախսերի թերակատարման դեպքերում՝ պատճառների բացահայտումը: Այս հանգամանքը հաշվի առնելով, հետագոտվել են գյուղատնտեսության պետական աջակցության ծրագրերի կատարման ժամկետներից շեղումների և ցածր կատարողականի փաստացի պատճառները, որոնք դասակարգվել են հետևյալ խմբերում.

1. Տնտեսումներ, խնայողություններ, ապրանքների ցածր գներով ձեռք բերում,
2. ծրագրի հետ կապված խնդիրներ,
3. ծրագրի դանդաղ ընթացքի պատճառներ,
4. ինստիտուցիոնալ բնույթի խնդիրներ,
5. ծրագրի շահառուների համար առաջարկված դժվարամատչելի պայմաններ,
6. այլ պատճառներ:

2010-2021 թթ.-ին ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտում օտարերկրյա պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների աջակցությամբ իրականացվել են մեծաթիվ վարկային, դրամաշնորհային ծրագրեր, որոնց իրականացման նվազագույն ժամանակահատվածը 1 տարի է, առավելագույնը՝ 6 տարի:

Աղյուսակ 2. Օտարերկրյա պետություններից և միջազգային կազմակերպություններից ստացված վարկային և դրամաշնորհային

Ծրագրի գործելու ժամանակահատված	Ծրագրի անվանումը
2010-2013 թթ.	ՕՊԵԿ աջակցությամբ իրականացվող «Շուկայավարման հնարավորություն ֆերմերներին» վարկային ծրագիր,
2010-2013 թթ.	Գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամի (ԳՉՄՀ) աջակցությամբ իրականացվող՝ «Շուկայական հնարավորություն ֆերմերներին» վարկային ծրագիր+նույն կազմակերպության դրամաշնորհ
2011-2016 թթ.	Գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամի աջակցությամբ իրականացվող՝ «Գյուղական կարողությունների ստեղծում» վարկային ծրագիր,
2012-2016 թթ.	ՕՊԵԿ զարգացման միջազգային հիմնադրամի աջակցությամբ իրականացվող «Գյուղական կարողությունների ստեղծում» վարկային ծրագիր
2011-2019 թթ.	Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացվող համայնքների գյուղատնտեսական ռեսուրսների կառավարման և մրցունակության վարկային 1-ին և 2-րդ ծրագրեր
2016-2021 թթ.	Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացվող Համայնքների գյուղատնտեսական ռեսուրսների կառավարման և մրցունակության 1-ին և երկրորդ ծրագրերի շրջանակներում տրանսֆերտների տրամադրում գյուղական ենթակառուցվածքների վերականգնման և/կամ զարգացման նպատակով
2010 թ.	Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացվող՝ գյուղական ձեռնարկությունների և փոքրածավալ առևտրային գյուղատնտեսության զարգացման լրացուցիչ ֆինանսավորման վարկային ծրագիր, որը նախատեսվել է որպես լրացուցիչ ֆինանսավորում գյուղական համայնքների վերականգնման և զարգացման ծրագրերի իրականացման համար, նաև համաֆինանսավորման մաս կազմող ճապոնական դրամաշնորհ

2010 թ.	Գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամի (ԳՉՄՀ) և Նավթ արտահանող երկրների կազմակերպության (ՕՊԵԿ) աջակցությամբ իրականացվող՝ Գյուղական տարածքների տնտեսական զարգացման վարկային ծրագիր
2010 թ.	Ճապոնիայի կառավարության աջակցությամբ իրականացվող «Դրամաշնորհային աջակցություն սակավ ապահով ֆերմերներին» ծրագրի շրջանակներում՝ Տավարաբուծության զարգացման ծրագրի ֆինանսավորում
2010 թ.	Ճապոնական կառավարության «Պարենային արտադրության անձ» ծրագիր
2010-2014 թթ.	Դանիական թագավորության աջակցությամբ իրականացվող՝ «Շուկայավարման հնարավորություններ ֆերմերներին» դրամաշնորհային ծրագիր
2010-2011 թթ.	ՄԱԿ-ի զարգացման աջակցության ծրագրի գծով պետ. բյուջեից տրամադրվել է, մլն. դրամ
2013-2015 թթ.	Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացվող սննդի անվտանգության կարողությունների զարգացման դրամաշնորհային ծրագիր
2016-2020 թթ.	ՕՊԵԿ զարգացման միջազգային հիմնադրամի աջակցությամբ իրականացվող «Ենթակառուցվածքների և գյուղական ֆինանսավորման աջակցություն» վարկային ծրագիր
2018-2021 թթ.	Վերակառուցման և զարգացման միջազգային բանկի աջակցությամբ իրականացվող «Գյուղատնտեսության ոլորտում քաղաքականության մոնիթորինգի և գնահատման կարողությունների զարգացման» դրամաշնորհային ծրագիր
2018-2019 թթ.	ԱՄՆ կառավարության աջակցությամբ իրականացվող «Հագրամայակի մարտահրավեր» դրամաշնորհային ծրագիր
2017-2020 թթ.	Գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամի աջակցությամբ իրականացվող «Ենթակառուցվածքների և գյուղական ֆինանսավորման աջակցություն» վարկային ծրագիր
2018-2021 թթ.	Գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամի աջակցությամբ իրականացվող «Ենթակառուցվածքների և գյուղական ֆինանսավորման աջակցություն» դրամաշնորհային ծրագիր
2017-2021 թթ.	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամի աջակցությամբ իրականացվող «Հայաստանում արտադրողականության անհին ուղղված հողերի կայուն կառավարում» դրամաշնորհային ծրագիր
2017-2021 թթ.	ՕՊԵԿ զարգացման միջազգային հիմնադրամի աջակցությամբ իրականացվող «Ենթակառուցվածքների և գյուղական ֆինանսավորման աջակցություն» վարկային ծրագրի շրջանակներում ոռոգման և ջրամատակարարման համակարգերի վերակառուցում

Բացի այդ, ներառվածից, քննարկվող ժամանակահատվածում ՀՀ-ում օտարերկրյա պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների աջակցությամբ իրականացվել են ևս մի շարք վարկային ծրագրեր և դրամաշնորհներ, որոնցից են Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացվող՝ թռչնագրիային հակազդելու վարկային, թռչնագրիային հակազդելու ճապոնական դրամաշնորհային ծրագրերը, ԱՄՆ-ի միջազգային զարգացման գործակալության կողմից տրամադրվող դրամաշնորհային ծրագիրը՝ գյուղատնտեսական համատարած հաշվառման նախապատրաստական աշխատանքների կազմակերպման և անցկացման համար, ԳՉՄՀ-ի աջակցությամբ իրականացվող դրամաշնորհային ծրագիրը՝ աջակցելու գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամի (ԳՉՄՀ) աջակցությամբ իրականացվող՝ «Գյուղական կարողությունների ստեղծում» վարկային ծրագրին, այլ ծրագրեր:

2010-2021 թթ.-ին գյուղատնտեսության զարգացումը խթանելու և ֆերմերներին տարբեր ուղղություններով օժանդակելու նպատակով իրականացվել են պետական աջակցության մի շարք ծրագրեր ու միջոցառումներ, որոնցից առանձնացնենք հողօգտագործողներին պետական աջակցության տրամադրումը, գյուղատնտեսության ոլորտին, գյուղատնտեսական հումքի մթերումների (գնումների) նպատակով ագրովերամշակման ոլորտին տրամադրվող վարկերի, ժամանակակից տեխնոլոգիաներով մշակվող ինտենսիվ խաղողի, պտղատու այգիների և հատապտղանոցների հիմնման համար տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորումը, գյուղատնտեսական տեխնիկայի, ագրոպարենային ոլորտի սարքավորումների ֆինանսական վարձակալության՝ լիզինգի պետական աջակցությունը, գյուղատնտեսության արդիականացմանը, անասնաբուծության զարգացմանը տրամադրվող պետական աջակցությունը:

Ըստ ՀՀ պետական բյուջեի կատարման հաշվետվությունների [3], 2010-2021 թթ.-ին գյուղատնտեսության ոլորտում տարեկան կտրվածքով իրականացվել են պետական աջակցության մեկից մինչև 15 ծրագրեր և միջոցառումներ, որոնք ըստ տարիների բաշխվել են այսպես՝ 2010-2011 թթ.-ին՝ 1-ական, 2012-2016 թթ.-ին՝ 2-ական, 2017 թ.-ին՝ 6, 2018 թ.-ին՝ 11, 2019 թ.-ին՝ 14, 2020-2021 թթ.-ին՝ 15-ական ծրագիր և միջոցառում: Եթե մինչև 2018 թ.-ը գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացված բոլոր ծրագրերի թվում պետական աջակցության ծրագրերի բաժինը առավելագույնը եղել է 25%՝ 2017 թ.-ին, ապա 2020 թ.-ին դարձել է ավելի քան 50%, իսկ 2021 թ.-ին՝ 71%:

Գյուղատնտեսության պետական աջակցության 15 ծրագրերից 2-ն իրականացվել են գրեթե 10 տարի շարունակ, առանց ընդհատումների, 7-ը՝ սկսած 2017-2018 թթ.-ից, 2-ը՝ 2019 թ.-ից, սկսած 2020 թ.-ից իրականացվում է 4 նոր ծրագրեր: Միաժամանակ, 2019-2021 թթ.-ին պետական աջակցություն է ցուցաբերվել մի շարք միջոցառումների գծով:

Աշխարհի զարգացած պետությունների փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ պետության և մասնավոր հատվածների արդյունավետ համագործակցություն է կայանում, եթե բազմազանեցվում են գյուղատնտեսության վարման ընթացքում ծագող ռիսկերը, այսինքն դրանք, ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների մասնակի սուբսիդավորմամբ, բաշխվում են գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների, պետության և վարկավորող ինստիտուտի միջև:

Տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքի մասնակի սուբսիդավորման շրջանակում 2017 թվականի սեպտեմբերի 14-ից մինչև 2021

թվականի դեկտեմբերի 31-ն ընկած ժամանակահատվածում տրամադրվել է ընդհանուր առմամբ 81131 միավոր վարկ ավելի քան 198.6 մլրդ դրամ գումարով: Վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորման գումարը կազմել է շուրջ 18.6 մլրդ դրամ [7]: 2021 թ.-ին շահառուների թիվը կազմել է 81131, որից 51644-ը նախորդ տարիներից սուբսիդավորվող տնտեսավարող սուբյեկտներն են, իսկ ծախսերը կազմել են շուրջ 9.8 մլրդ դրամ, նախորդ տարվա նկատմամբ աճը կազմել է 97.6% կամ 4.8 մլրդ դրամ, ինչը պայմանավորված է եղել կորոնավիրուսի տնտեսական հետևանքների չեզոքացմանն ուղղված՝ 0% տոկոսադրույքով տրամադրվող վարկերի նկատմամբ մեծ պահանջարկով պայմանավորված շահառուների թվի ավելացմամբ [4, էջեր 258-261]:

ՀՀ-ում խաղողի, ժամանակակից տեխնոլոգիաներով մշակվող ինտենսիվ պտղատու այգիների և հատապտղանոցների հիմնման համար վարկային տոկոսադրույքների սուբսիդավորման ծրագրի շնորհիվ 2018 թ-ի նկատմամբ 2021 թ.-ին ծրագրի շահառուների թիվը ավելացել է 58 անգամ, հիմնված այգիների ծավալը՝ 73 անգամ և կազմել է 1456 հա: /Հաշվարկները կատարվել են հեղինակների կողմից, [8; 9] նյութերի հիման վրա:/

Աղյուսակ 3-ից երևում է, որ գյուղատնտեսության դասի ծախսերի փոփոխությունը նախորդ տարվա նկատմամբ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի 12 տարիների ընթացքում երկու անգամ է հատել 2 անգամի սահմանը՝ 2015 թ.-ին 2014 թ.-ի նկատմամբ ավելացել է 109.4%-ով, և 2021 թ.-ին նախորդ տարվա նկատմամբ՝ աճը կազմել է 109.8%: Սա այն պարագայում, երբ պետական բյուջեի ծախսերը համապատասխանաբար ավելացել են 14%-ով և մոտ 6%-ով:

Աղյուսակ 3. Գյուղատնտեսության պետական աջակցության ծրագրերի և միջոցառումների գծով ծախսերի փոփոխությունները

	Պետական բյուջեի ծախսերը՝ ընդամենը, փաստացի, մլրդ դրամ	Գյուղատնտեսության դասի ծախսերը, փաստացի, մլրդ. դրամ	Գյուղատնտեսության դասի ծախսերի փոփոխությունը նախորդ տարվա նկատմամբ, %	Պետական բյուջեի ծախսերում գյուղատնտեսության դասի վրա կատարված ծախսերի տեսակարար կշիռը, %	Գյուղատնտեսության դասի վրա կատարված ծախսերում պետական աջակցության ծախսերի բաժինը, %
2010	954.316	7.171	-	0.75	0.1
2011	986.509	5.808	81	0.6	24.1
2012	1006.102	9.106	156.8	0.9	12.9
2013	1142.890	9.333	102.5	0.8	12.2
2014	1235.053	9.651	103.4	1.78	14.7
2015	1408.996	20.209	209.4	1.4	18.8
2016	1449.064	27.087	134.0	1.9	13.3
2017	1504.802	10.517	39	0.7	19.8
2018	1447.083	9.576	91	0.7	27.3
2019	1629.4	8.101	85	0.5	49.6

2020	1,894.6	11.331	140	0.6	65.4
2021	2,004.3	23.773	209.8	1.2	75.0

Հաշվարկները կատարվել են հեղինակների կողմից, [3] նյութերի հիման վրա:

Պետական բյուջեի ծախսերում գյուղատնտեսության դասի վրա կատարված ծախսերի տեսակարար կշիռը բավական բարձր է եղել 2016 թ.-ին, 2014 թ.-ին, 2015 թ.-ին և 2021 թ.-ին՝ համապատասխանաբար կազմելով 1.9, 1.78 և 1.4 և 1.2 %: Հետաքրքիր է, որ 2015-2016 թթ.-ին գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալները նվազել են համապատասխանաբար 4%-ով և 7%-ով: 2014 թ.-ին գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալների ավելացում է գրանցվել նախորդ տարվա նկատմամբ՝ 7 տոկոսով [6.1, էջ 290; 6.2, էջ 318; 6.3, էջ 351; 10, էջ 23], իսկ 2021

թ.-ին՝ 12 տոկոսով: Գյուղատնտեսության դասի վրա կատարված ծախսերում պետական աջակցության ծախսերի տեսակարար կշիռը 2010-2018 թթ.-ին միջինում կազմել է մոտ 13 տոկոս: Սկսած 2017- 2021 թթ.-ից նկատում ենք ցուցանիշի կայուն աճ՝ 19.8, 27.3, 49.6, 65.4 և 75.0%: 2021 թ.-ին 2020 թ.-ի նկատմամբ գյուղատնտեսության դասի վրա կատարված ծախսերը բացարձակ արտահայտությամբ ավելացել են 12.44 մլրդ. դրամով, իսկ պետական աջակցության ծախսերը՝ 2021 թ.-ը 2020 թ.-ի նկատմամբ՝ 10.4 մլրդ դրամով:

Աղյուսակ 4. Պետական աջակցության ծրագրերի և միջոցառումների սահմանային ծախսերը

Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը, մլրդ դրամ	Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի փոփոխությունը նախորդ տարվա նկատմամբ, %	Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ավելացումը+, նվազումը - /բացարձակ արտահայտությամբ/մլրդ. դրամ	Պետական աջակցության ծրագրերի և միջոցառումների ծախսերը, մլրդ դրամ	Պետական աջակցության ծրագրերի և միջոցառումների ծախսերի ավելացումը +, նվազումը - /բացարձակ արտահայտությամբ/մլրդ. դրամ	Պետական աջակցության ծրագրերի և միջոցառումների սահմանային ծախսերը $\frac{\Delta \text{համախառն արտադրանք}}{\Delta \text{աջակցության ծախսեր}}$
2010	636.7	-	-	0.008	-
2011	795	125	158.3	1.4	113.9
2012	841.5	106	46.5	1.17	-
2013	919.1	109	77.6	1.18	7760
2014	983.3	107	64.2	1.42	267.5
2015	945.4	96	-37.9	3.8	-
2016	878.5	93	-66.9	3.6	-334.5
2017	908.6	103	30.1	2.17	-
2018	892.9	98	-15.7	2.62	-
2019	853.3	96	-39.6	4.02	-
2020	833.3	98	-20	7.41	-
2021	933	112	99.7	17.84	9.56

Հաշվարկները կատարվել են հեղինակների կողմից [3; 6.1, էջ 290; 6.2, էջ 318; 6.3, էջ 351; 10, էջ 23]

Կարևորել ենք պետական աջակցության ծրագրերի և միջոցառումների սահմանային ծախսերի հաշվարկումը (աղյուսակ 4): Այս ցուցանիշը ցույց է տալիս, թե աջակցության ծախսերի մեկ դրամով ավելացումը քանի դրամով է ավելացնում գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալը: Բնականաբար ուսումնասիրվող բոլոր տարիների համար հաշվարկ կատարել հնարավոր չէ, քանի որ այն տարիներին, երբ գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը նախորդ տարվա նկատմամբ նվազել է, ապա տնտեսագիտորեն ճիշտ արդյունք ստանալ չենք կարող:

Այս հանգամանքը հաշվի առնելով, 5 տարիների համար մենք ստացել ենք հետևյալ ցուցանիշները: 2011 թ.-ին աջակցության սահմանային ծախսը կազմել է 113.9 դրամ, 2013 թ.-ին՝ 7760 դրամ, այսպիսի ավելացումը պայմանավորված է այն համգամանքով, որ տվյալ տարում գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալն ավելացել է 9%-ով, իսկ աջակցության ծախսերը ընդամենը՝ 0.85%-ով՝ նույն տարում գյուղատնտեսության դասի ծախսերի ավելացումը նախորդ տարվա նկատմամբ կազմել է ընդամենը 2.5 տոկոս:

2021 թ.-ին աջակցության սահմանային ծախսը 2015 թ.-ից հետո ընկած ժամանակահատվածում առաջին անգամ հնարավոր է եղել հաշվարկել, որն էլ կազմել է 9.56 դրամ: Եթե հաշվի առնենք, որ 2021 թ.-ին 2020 թ.-ի նկատմամբ գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալն ավելացել է 12 տոկոսով, աջակցության ծախսերը գրեթե՝ 2.4 անգամ, և որ դրանք գյուղատնտեսության դասի վրա կատարված ծախսերում կազմում են 75 տոկոս, ապա ակնհայտ է, որ մեծապես գյուղատնտեսությանը տրված աջակցության շնորհիվ է գյուղատնտեսության արտադրանքի ծավալների ավելացումն ապահովվել:

Պետական ծրագրերի արդյունավետությունը

Գյուղատնտեսության ոլորտի պետական աջակցությունն իրականացվում է բազմաթիվ ծրագրերի միջոցով, որոնք հաճախ կարող են իրենց տեսակով և տրամաբանությամբ բավական նման լինել: Հետևաբար դրանց արդյունավետության վերաբերյալ դատողություններ կատարելու նպատակով պետական ծրագրերը դասակարգվել են ըստ դրանց հիմնական նպատակների՝ հետևյալ խմբերում.

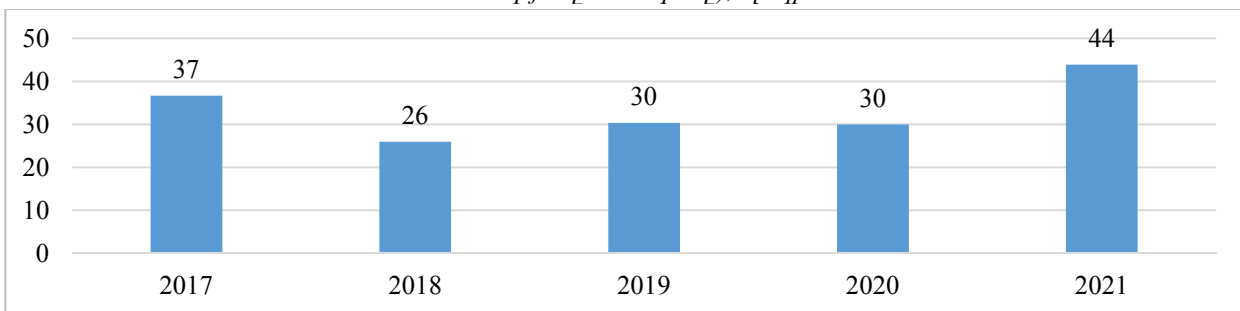
- Ընդհանուր գյուղատնտեսության զարգացման ծրագրեր
- Տեխնիկական հագեցվածության բարելավմանն ուղղված ծրագրեր

- Ոռոգման համակարգերի արդիականացմանն ուղղված ծրագրեր
- Խտրողի, ժամանակակից տեխնոլոգիաներով մշակվող ինտենսիվ պտղատու այգիների և հատապտղանոցների հիմնման նպատակով տրամադրվող աջակցություն
- Անասնապահության զարգացմանն ուղղվող ծրագրեր

Այնուհետև վերոնշյալ դասակարգմամբ ծրագրերի ծավալների փոփոխությունը համեմատվել է համապատասխան մակրոտնտեսական ցուցանիշների հետ, որոնց արդյունքները ներկայացված են Գծապատկերներ 1-ից 13-ում:

Գյուղատնտեսության ոլորտի ընդհանուր զարգացմանը միտված ծրագրերի ծավալները համեմատվել են գյուղատնտեսության ոլորտի համախառն թողարկման ծավալների հետ: Գծապատկեր 1-ից 3-ի տվյալները ցույց են տալիս, որ պետական ծախսերի աճին զուգահեռ տեղի է ունեցել գյուղատնտեսության ոլորտի անկում: Միայն առևտրային կազմակերպությունների կողմից թողարկված արդյունքի գծով է նկատվում աճի միտում, սակայն, այդ դեպքում աճի տեմպը արագացել է 2018 թ.-ից սկսած, այն դեպքում, երբ այդ տարի պետական ծախսերը նվազել են: Հետևաբար այս մասով պետական ծախսերի աճը չի արտացոլվում վիճակագրական տվյալներում:

Գծապատկեր 1. Պետական բյուջեի ծախսերը գյուղատնտեսության ոլորտում (ներառյալ անտառային տնտեսությունը և ոռոգումը), մլն դրամ

Աղբյուրը՝ ՀՀ պետական բյուջեի համապատասխան տարվա հաշվետվություններ

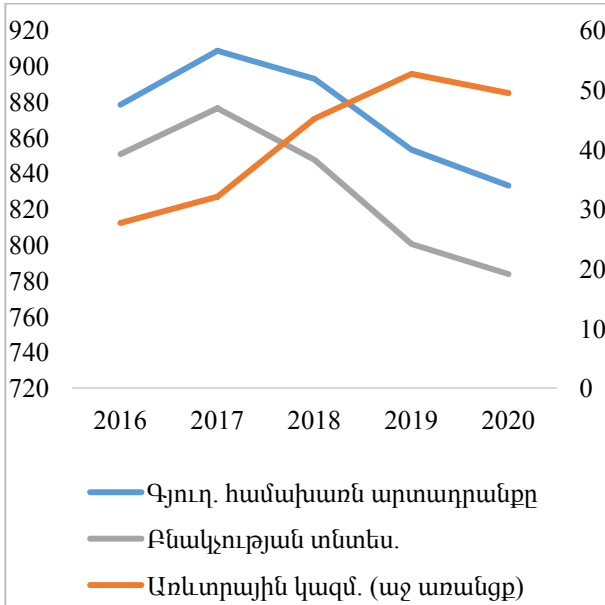
Գյուղատնտեսության ոլորտում տեխնիկական հագեցվածության բարելավմանն ուղղված պետական աջակցության ծրագրի չափը նույնպես աճել է վերջին 5 տարիների ընթացքում: Այդ ծրագրերի հիմնական նպատակը գյուղատնտեսությունում արտադրողականության աճն է, հետևաբար դրանց արդյունավետությունը պետք է արտացոլվի բերքատվության աճի տեսքով: Այդ իսկ պատճառով, տեխնիկական հագեցվածության բարելավմանն ուղղված պետական աջակցության ծրագրերին զուգահեռ Գծապատկեր 5-ում ներկայացվել է տարբեր մշակաբույսերի

բերքատվության ցուցանիշները, որոնք սակայն, հիմնականում էական աճ չեն գրանցել: Ավելին՝ բացի ծխախոտից, մնացած բոլորն ունեն վարընթաց տրենդ 2016-2020 թվականներին: Իհարկե, գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացված ծախսերը կարող են մեծ ժամանակային լագով ազդել տնտեսական ցուցանիշների վրա, հետևաբար հետագա տարիների ցուցանիշների (2021 թ. տվյալները դեռևս չեն հրապարակվել) վերլուծությունը ևս կարևոր կլինի 2020 և 2021 թվականներին ծրագրերի արդյունավետության ուսումնասիրության հա-

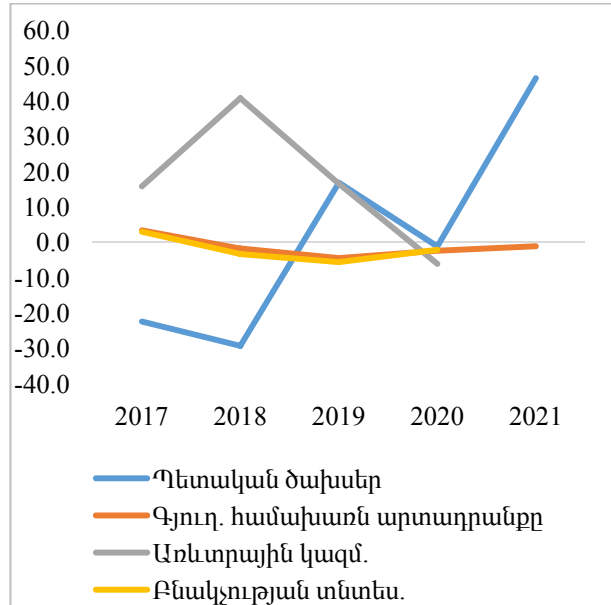
մար: Այնուամենայնիվ, առկա վիճակագրական տվյալների հիման վրա կարող ենք փաստել, որ 2016-2019 թթ. պետական աջակցության ծրագր-

րերը բերքատվության վրա էական ազդեցու- թյուն չեն ունեցել:

Գծապատկեր 2. Գյուղատնտեսության համախառն թողարկման ծավալը, մլրդ դրամ

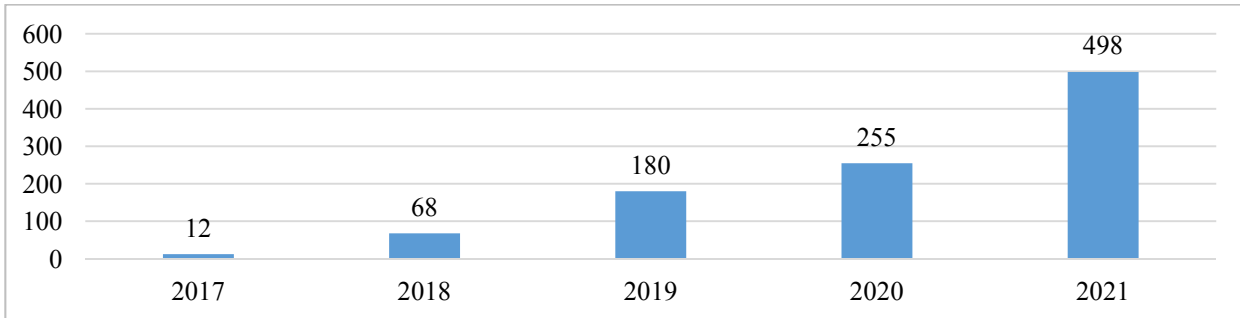

Գծապատկեր 3. Պետական բյուջեի ծախսերի և համախառն թողարկման ծավալների անձերը, %

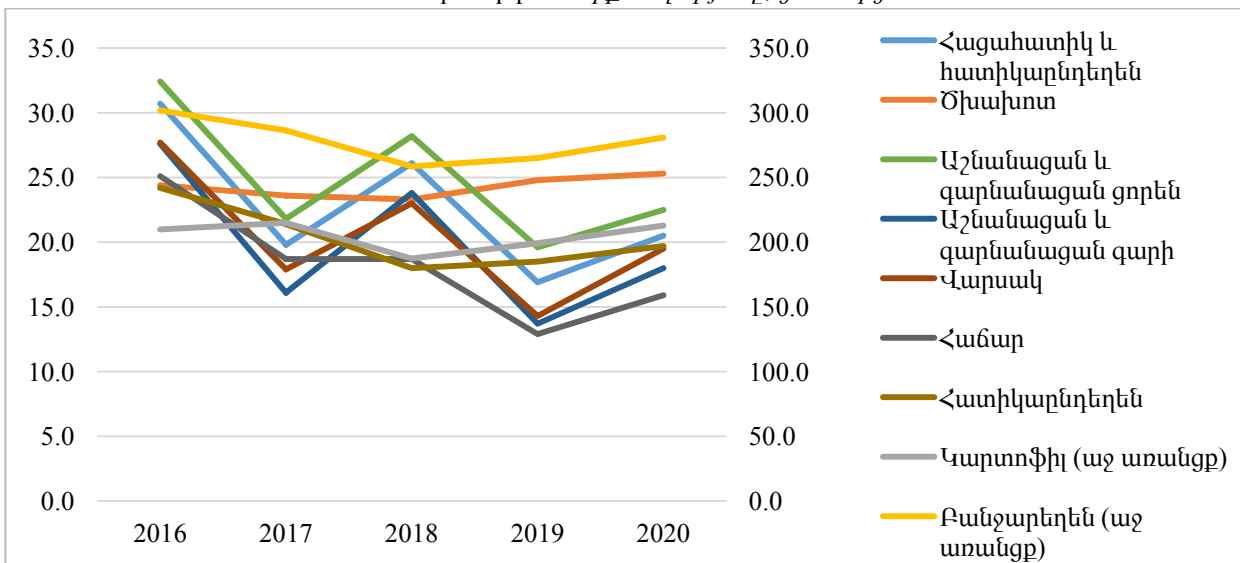
Աղբյուր՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, հեղինակների հաշվարկներ

Գծապատկեր 4. Տեխնիկական հագեցվածության բարելավմանն ուղղված պետական աջակցության ծրագրի չափը, մլն դրամ

Աղբյուր՝ ՀՀ պետական բյուջեի համապատասխան տարվա հաշվետվություններ

Գծապատկեր 5. Բերքատվությունը, ց 1 հա-ից

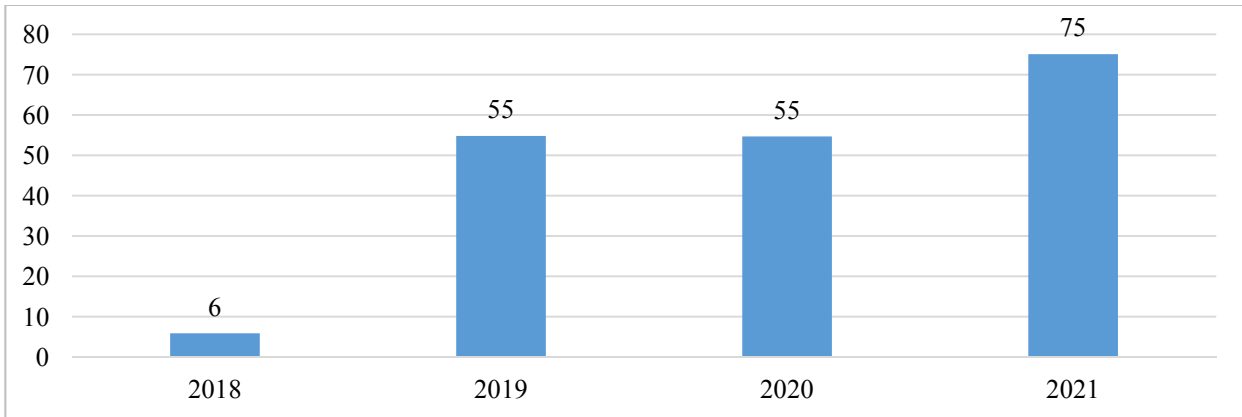

Աղբյուր՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, հեղինակների հաշվարկներ

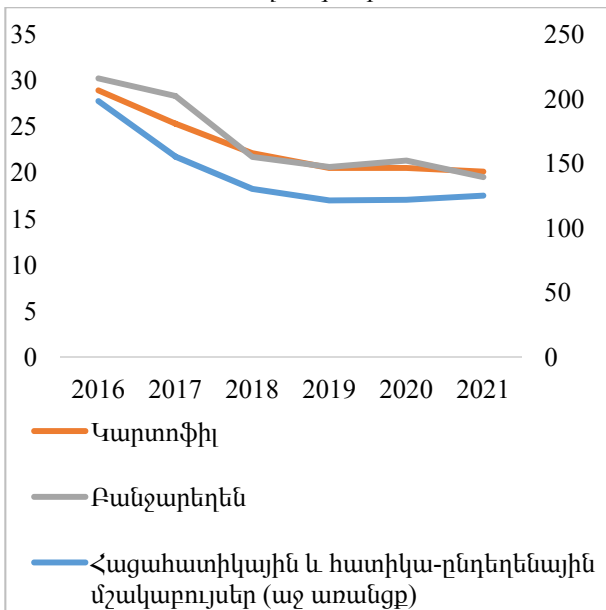
Ոռոգման համակարգի բարելավմանն ուղղված ծրագրերը միտված են մի կողմից առկա ցանքատարածություններում ավելի արդյունավետ կերպով ոռոգումը կազմակերպելու, մյուս կողմից նոր՝ նախկինում չոռոգվող ցանքատարածությունները գյուղատնտեսության համար պիտանելի դարձնելուն: Հետևաբար, այս մասով, եթե ծրագրերը լինեն

արդյունավետ, ապա պետք է նկատվի ցանքատարածությունների աճի միտում: Մինչդեռ գծապատկերներ 6-8-ի տվյալները ցույց են տալիս, որ պետական բյուջեից ծախսերի աճին զուգահեռ նվազել են ինչպես մշակվող ցանքատարածությունների, այնպես էլ բուսաբուծության համախառն արտադրանքը:

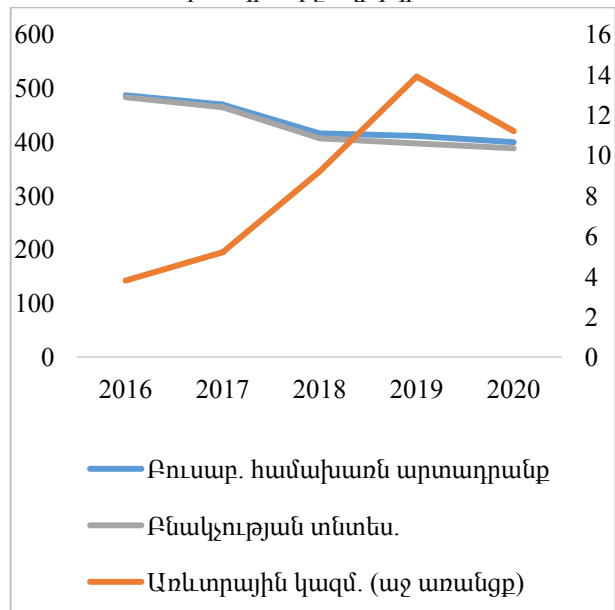
Գծապատկեր 6. Ոռոգման համակարգերի արդիականացմանն ուղղված պետական աջակցության ծրագրի չափը, մլն դրամ

Գծապատկեր 7. Ցանքատարածությունները, հազ. հեկտար

Գծապատկեր 8. Բուսաբուծության համախառն արտադրանքը, մլրդ դրամ

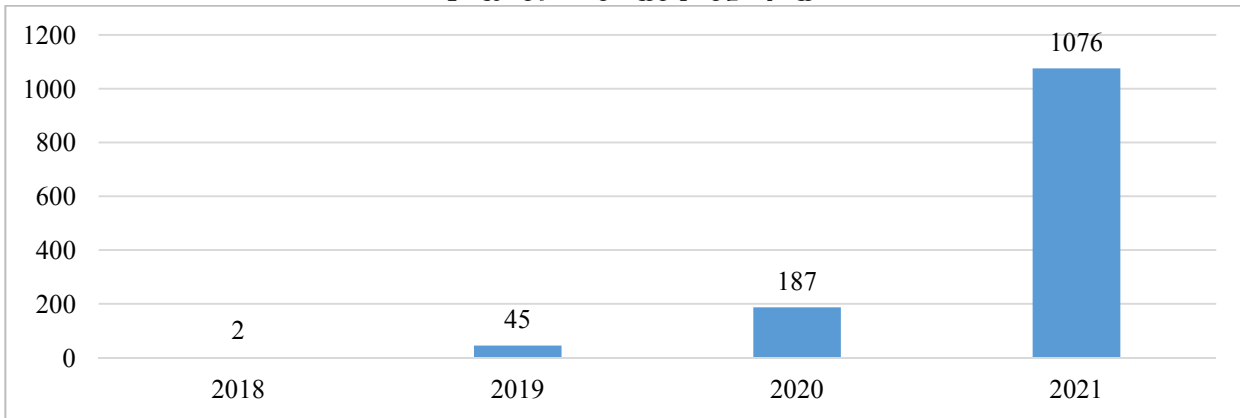

Աղբյուրը՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, հեղինակների հաշվարկներ

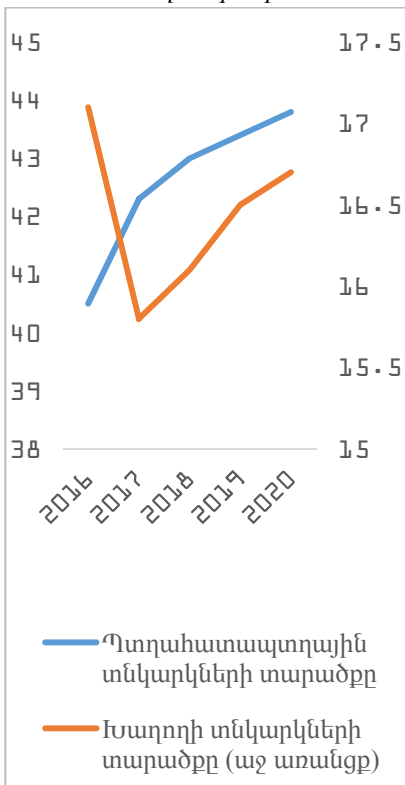
Պտղատու այգիների և հատապտղանոցների հիմնմանն ու զարգացմանն ուղղված պետական աջակցության ծրագրի գծով պետական բյուջեից ծախսվող գումարների չափը աճել է 2018-2020 թվականներին, սակայն առավել կտրուկ աճ է գրանցվել 2021 թ.-ին՝ նախորդ տարվա 187 մլն դրամից հասնելով շուրջ 1.1 մլրդ դրամի: Այս ծրագրի արդյունքները, պտղատու այգիների և հատապտղանոցների վերաբերյալ վիճակագրական տվյալներում մասնավորապես ցանքատարածությունների, բերքատվության և

համախառն բերքի ցուցանիշներում դեռևս չեն արտացոլվում, սակայն ավելի ճիշտ կլինի ուսումնասիրել հետագա տարիների ցուցանիշները 2021 թ. իրականացված մեծ ծավալով ծրագրերի արդյունավետությունը գնահատելու համար: Միևնույն ժամանակ, նկատելի է խաղողի այգիների բերքատվության, հետևաբար նաև համախառն բերքի ծավալների աճի միտում վերջին տարիներին, ինչը կարող է պայմանավորված լինել նաև պետական ծրագրերի ծավալների աճով:

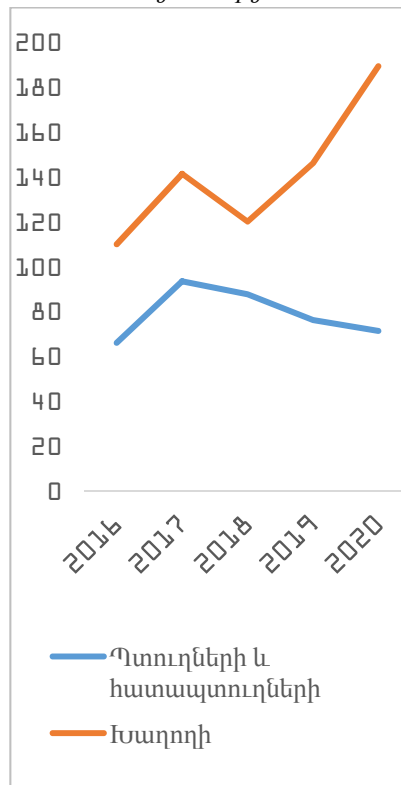
Գծապատկեր 9. Պտղատու այգիների և հատապտղանոցների հիմնման ու զարգացմանն ուղղված պետական աջակցության ծրագրի չափը, մլն դրամ

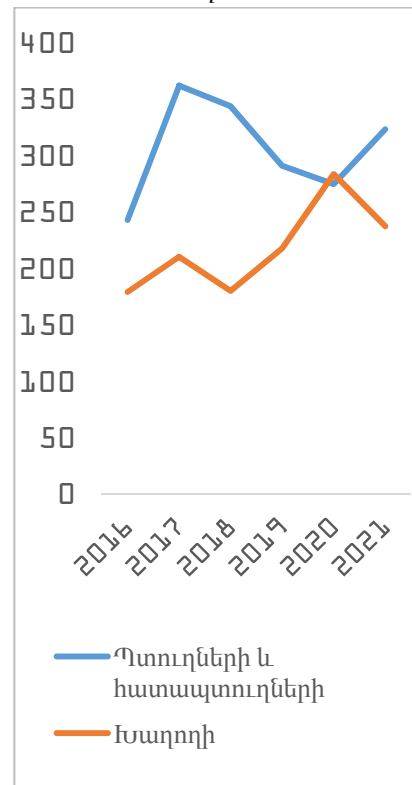
Գծապատկեր 10. Ցանքատարածություններ, հազ. հեկտար

Գծապատկեր 11. Բերքատվությունը, ց 1 հա-ից

Գծապատկեր 12. Համախառն բերքը, հազ. տ.

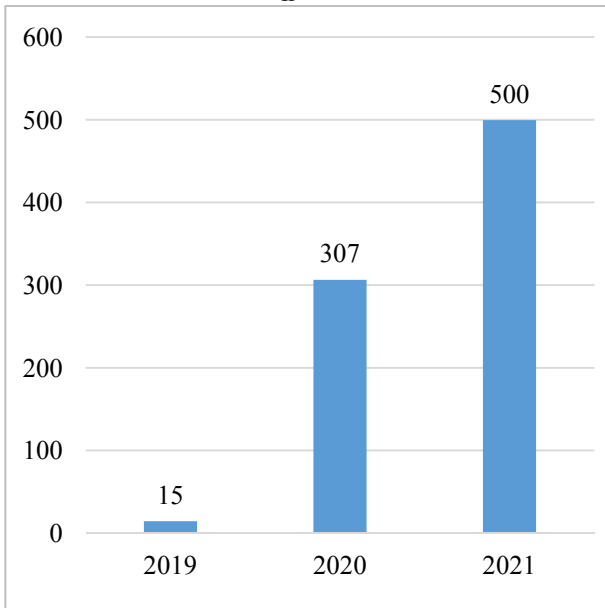

Աղբյուրը՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, հեիմասկների հաշվարկներ

Անասնապահության զարգացմանն ուղղված պետական աջակցության ծրագրերը էական ծավալ են ունեցել 2019 և 2020 թվականներին՝ կազմելով համապատասխանաբար 307 և 500 մլն դրամ: Անասնապահության արտադրանքի ծավալը 2016-2018 թվականներին

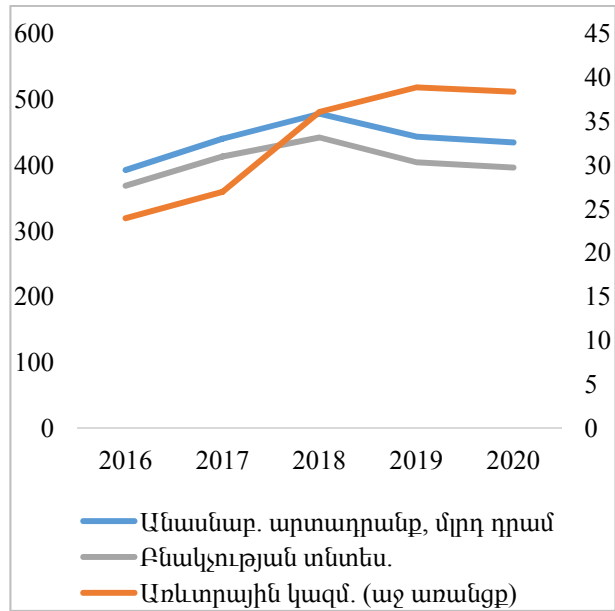
ունեցել է աճի միտում, իսկ 2019-2020 թվականներին սկսել է անկում ապրել: Սակայն այս ոլորտի ծրագրերն առավել մանրամասն ուսումնասիրել հնարավոր կլինի հաջորդ ժամանակահատվածների ցուցանիշների հրապարակումից հետո:

Գծապատկեր 13. Անասնապահության զարգացմանն ուղղված պետական աջակցության ծրագրի չափը, մլն դրամ

Աղբյուրը՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, հեղինակների հաշվարկներ

Գծապատկեր 14. Անասնապահության արտադրանքը, մլրդ դրամ

Ամփոփելով կարող ենք նշել, որ ընդհանուր առմամբ պետական բյուջեից գյուղատնտեսության ոլորտի աջակցության ուղղությամբ ծախսերի աճին զուգընթաց ոլորտը բնութագրող հիմնական ցուցանիշները շարունակել են վատթարանալ: Բացառություն են կազմում որոշ առանձին ոլորտներ, ինչպիսին են ծխախոտի արտադրությունը և խաղողագործությունը, որոնք վերջին տարիներին ունեցել են աճի միտում: Դա նշանակում, որ թեև գյուղատնտեսության աջակցության պետական ծրագրերը նպաստում են առանձին տնտեսությունների զարգացմանը, մակրո մակարդակում դրանք արդյունավետ չեն, քանի որ չեն հանգեցնում ընդհանուր ոլորտի ցուցանիշների բարելավմանը:

Օգտագործված աղբյուրների ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության ոլորտի 2020-2030 թվականների տնտեսական զարգացումն ապահովող հիմնական ուղղությունների ռազմավարություն <https://mineconomy.am/media/10030/Razmavarutyun.pdf>
2. ՀՀ բյուջեի կատարման հաշվետվություններ https://minfin.am/hy/page/hashvetvutyunner_byuje_e_kataroghakan/
3. ՀՀ պետական բյուջեի տարեկան հաշվետվություններ /2010-2021 թթ./ https://www.minfin.am/hy/page/petakan_byujei_hashvetvutyun
4. Հայաստանի Հանրապետության 2021 թվականի պետական բյուջեի կատարման վերլուծություն,

https://www.minfin.am/hy/page/petakan_byujei_hashvetvutyun_2021_t_tarekan_

5. Գյուղատնտեսության պետական աջակցության ծրագրեր 2021 թ. տարեկան հաշվետվություն, <https://mineconomy.am/media/18884/hashvet%202021.pdf>
6. ՀՀ ՎԿ, Հայաստանի վիճակագրական տարեգրքեր /2015, 2019, 2021/
 - 6.1. ՀՀ ՎԿ, Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2015 - <https://armstat.am/file/doc/99493653.pdf>
 - 6.2. ՀՀ ՎԿ, Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2019 - <https://armstat.am/file/doc/99516793.pdf>
 - 6.3. ՀՀ ՎԿ, Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2021 - <https://www.armstat.am/file/doc/99526883.pdf>
7. 2023-2025 թվականների միջնաժամկետ ծախսային ծրագրի և 2023 թվականի բյուջետային ֆինանսավորման հայտ (գյուղատնտեսություն), էջ 6-7 <https://mineconomy.am/page/66>; https://mineconomy.am/media/18760/haytinakaragir_merged.pdf, էջ 3:
8. Տարեկան հաշվետվություն գյուղատնտեսության պետական աջակցության ծրագրեր 2020 թ., https://mineconomy.am/media/18869/Programs_Arm4.pdf
9. Գյուղատնտեսության պետական աջակցության ծրագրեր 2021 թ. տարեկան հաշվետվություն, <https://mineconomy.am/media/18884/hashvet%202021.pdf>
10. ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2021 թվականի հունվար-դեկտեմբերին - https://armstat.am/file/article/sv_12_21a_122.pdf

Տճանա/Հանձնվել է՝ 11.11.2022
 Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 28.11.2022
 Принята/Ընդունվել է՝ 01.12.2022